

ΠΑΝΕΛΛΑΔΙΚΕΣ ΕΞΕΤΑΣΕΙΣ 2016

ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ Θέματα και Απαντήσεις

Επιμέλεια: Ομάδα Φιλολόγων

www.othisi.gr

Δευτέρα, 23 Μαΐου 2016
ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΙΣΤΟΡΙΑ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ

ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων όρων:

- α. Κόμμα του Γ. Θεοτόκη
- β. Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης (1905)
- γ. Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής

Μονάδες 15

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

α. Κόμμα του Γ. Θεοτόκη (σελ.93): Ήταν το πιο διαλλακτικό από τα αντιβενιζελικά κόμματα και ζητούσε να διορθώσει αυτά που θεωρούσε λάθη των Φιλελευθέρων. Συμφωνούσε με την πάση θυσία αύξηση των εξοπλισμών και ζητούσε φορολογικές ελαφρύνσεις για τους μικροεισοδηματίες. Από το κίνημα στο Γουδί έως τη συνταγματική κρίση του 1915, μεταξύ των αντιβενιζελικών κομμάτων το θεοτοκικό κόμμα είχε τη μεγαλύτερη εκλογική βάση, και έτσι αποτέλεσε τον πυρήνα των Αντιβενιζελικών.

β. «Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης» (σελ.213-214): Η επανάσταση του Θερίσου (1905) είχε αποκτήσει ισχυρά ερείσματα σε όλη την Κρήτη. Οργανώθηκε «Προσωρινή Κυβέρνησις της Κρήτης» στο Θέρισσο με πρόεδρο τον Ελευθέριο Βενιζέλο και υπουργούς τους Κ. Φούμη και Κ. Μάνο. Η κυβέρνηση προέβη στην έκδοση γραμματίων για εσωτερικό πατριωτικό δάνειο 100.000 δραχμών, οργάνωσε υπηρεσίες οικονομικών, συγκοινωνιών και διοίκησης, τύπωσε γραμματόσημα και εξέδιδε την εφημερίδα, «Το Θέρισσο». Η χωροφυλακή που υποστήριζε τον Πρίγκιπα, δεν ήταν σε θέση να ελέγχει τα πράγματα, καθώς μάλιστα πολλοί χωροφύλακες αυτομόλησαν προς τους επαναστάτες.

γ. Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής (1923) (σελ.151-152, 160, 146): Με βάση το άρθρο 11 της Σύμβασης της Λοζάνης ιδρύθηκε η Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη-πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλαξίμων. Η Σύμβαση ανταλλαγής των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας προέβλεπε την αποζημίωση των ανταλλαξίμων προσφύγων για τις περιουσίες που εγκατέλειψαν στις πατρίδες τους από το κράτος υποδοχής. Τέλος, το 1924 και 1925 με τη φροντίδα της Μικτής

Επιτροπής μεταφέρθηκαν στην Ελλάδα περίπου 200.000 Έλληνες που παρέμεναν στην Καππαδοκία και γενικότερα στην Κεντρική και Νότια Μικρά Ασία.

ΘΕΜΑ Α2

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, γράφοντας στο τετράδιό σας, δίπλα στο γράμμα που αντιστοιχεί στην κάθε πρόταση, τη λέξη Σωστό, αν η πρόταση είναι σωστή, ή Λάθος, αν η πρόταση είναι λανθασμένη:

- α. Το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα δεν προέκυψαν ταξικά κόμματα στην Ελλάδα.
- β. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος παραιτήθηκε από τη θέση του ως Υπουργού Δικαιοσύνης της Κρητικής Πολιτείας στις 18 Μαρτίου 1901.
- γ. Τον Φεβρουάριο του 1913 πραγματοποιήθηκε η ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα.
- δ. Το κόστος των Βαλκανικών πολέμων κλόνισε την εθνική οικονομία.
- ε. Οι προσπάθειες της ελληνικής κυβέρνησης να αποτρέψει την κρίση του 1932 εξάντλησαν τα αποθέματα της χώρας σε χρυσό και συνάλλαγμα.

Μονάδες 10

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

α) Σωστό, β) Λάθος, γ) Λάθος, δ) Λάθος, ε) Σωστό

ΘΕΜΑ Β1

Να αναφέρετε τους φορείς οργάνωσης της παλιννόστησης (μονάδες 7) και τις συνθήκες που βρήκαν οι πρόσφυγες του πρώτου διωγμού (1914-1918), όταν επέστρεψαν στις εστίες τους (μονάδες 6)

Μονάδες 13

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Σελ.142-143 «Η επιστροφή των προσφύγων...προσφυγιάς».

ΘΕΜΑ Β2

Ποια εμπόδια αντιμετώπισε η αστική αποκατάσταση των προσφύγων κατά τη δεκαετία του 1920;

Μονάδες 12

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

Σελ. 157 «Την αστική αποκατάσταση...επέκταση λιμανιών κ.ά.»

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε:

- α. στην ασάφεια του ελληνικού συντάγματος του 1864, ως προς την ανάθεση της εντολής για σχηματισμό κυβέρνησης, και στο πρόβλημα που αυτή προκαλούσε (μονάδες 8)
- β. στη ρύθμιση με την οποία επιχειρήθηκε η επίλυση του προβλήματος (μονάδες 10) και στις συνέπειές της στο κοινοβουλευτικό σύστημα (μονάδες 7).

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Λίγες μέρες μετά το όργιο της εκλογικής νοθείας, στις 29 Ιουνίου 1874, τυπώνεται στην εφημερίδα Καιροί το πολιτικό Κατηγορώ του Χαρίλαου Τρικούπη, υπό τον οικείο πλέον τίτλο «Τις πταίει». [...] [Σύμφωνα με τον Τρικούπη] αποκλειστικός υπεύθυνος της παρατεταμένης πολιτικής κρίσης που μαστίζει τον τόπο είναι ο θρόνος, «το στοιχείον εις το οποίον διά της διαστροφής των συνταγματικών ημών θεσμών συνεκεντρώθη ολόκληρος η εξουσία». Ο Τρικούπης αποδοκιμάζει οποιαδήποτε άλλη εκδοχή, που θα επέριπτε ευθύνες στο λαό ή στα πολιτικά κόμματα: για το Μεσολογγίτη πολιτικό, το μέν έθνος βρίσκεται μπροστά στο δίλημμα «της υποταγής εις την αυθαιρεσίαν ή της επαναστάσεως», οι δε πολιτικοί είναι ανίκανοι να αντικρούσουν τον απόλυτα μοναρχικό τρόπο διακυβέρνησης που έχει επιλέξει το στέμμα, εκτός από αυτούς που συνηγορούν και υποθάλπουν τη βασιλική αυταρχικότητα.

Η αιχμηρή πολιτική θέση του Τρικούπη ολοκληρώνεται με το εξής συμπέρασμα: ο σχηματισμός κυβερνήσεων πλειοψηφίας και η διαμόρφωση δικομματικού συστήματος είναι η μόνη θεραπεία της νόσου, αυτή που απομακρύνει το έθνος από την επαναστατική, λανθασμένη και ριψοκίνδυνη, κατά την άποψή του, προοπτική.

Ν. Μαρωνίτη, «Η εποχή του Γεωργίου Α'. Πολιτική ανανέωση και αλυτρωτισμός», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, τ.5, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 14.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Όπως πλήρης υπήρξεν ο προς τα δικαιώματα του λαού περί την εκλογήν των βουλευτών σεβασμός της κυβερνήσεώς μου, ούτως ενδελεχής θέλει είσθαι η παρ' εμού αναγνώρισις των από του γράμματος και του πνεύματος του συντάγματος στηριζομένων προνομίων των εκλεκτών του Έθνους. Αι προνομίαί αύται της Βουλής ανταποκρίνονται προς καθήκοντα επιβαλλόμενα εις αυτήν. Απαιτών ως απαραίτητον προσόν των καλουμένων παρ' εμού εις την κυβέρνησιν του τόπου την δεδηλωμένην προς αυτούς εμπιστοσύνην της πλειονοψηφίας των αντιπροσώπων του Έθνους, απεκδέχομαι* ίνα η Βουλή καθιστά εφικτήν την ύπαρξιν του προσόντος τούτου, ου άνευ αποβαίνει αδύνατος η εναρμόνιος λειτουργία του πολιτεύματος.

*απεκδέχομαι: προσδοκώ.

Βασιλικός λόγος στη Βουλή, 11 Αυγούστου 1875, στο Βιβλίο μαθητή Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, Γ' Τάξη Γενικού Λυκείου, Αθήνα, ΙΤΥΕ «Διόφαντος», 2015, σ. 79.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

α) **Σχολικό βιβλίο** σελ. 78-80 «Παρά την έντονη αντίδραση ... κυβερνήσεις της αρεσκείας του», σε συνδυασμό με στοιχεία του πρώτου παραθέματος.

Παρά την έντονη αντίδραση του βασιλιά Γεωργίου Α', η Εθνοσυνέλευση επέβαλε την αρχή να προέρχεται η κυβέρνηση από την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Αυτό που δεν ορίστηκε με σαφήνεια, διότι θεωρήθηκε αυτονόητο, ήταν ότι ο βασιλιάς όφειλε να δώσει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης σε βουλευτή του κόμματος που είχε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας της Βουλής. Ο Γεώργιος εκμεταλλεύτηκε αυτήν την ασάφεια, για να διορίζει κυβερνήσεις της αρεσκείας του, μέχρι την ψήφιση της αρχής της δεδηλωμένης το 1875. **Το πρώτο παράθεμα επιβεβαιώνει** αυτή τη στάση του βασιλιά, αναφέροντας ότι σύμφωνα με τον Χαρίλαο Τρικούπη εφαρμοζόταν ένα απολύτως μοναρχικό σύστημα διακυβέρνησης απέναντι στο οποίο ένα μέρος του πολιτικού κόσμου ήταν ανίκανο να αντιδράσει, ενώ οι υπόλοιποι πολιτικοί στήριζαν και ενίσχυαν τη βασιλική συμπεριφορά. **Όπως προσθέτει η ίδια πηγή**, αυτή η πρακτική οδηγούσε σε συγκέντρωση όλης της εξουσίας στα χέρια του μονάρχη και συνεπώς σε διαστρέβλωση των συνταγματικών θεσμών («το στοιχείο εις το οποίον διά της διαστροφής των συνταγματικών ημών θεσμών συνεκεντρώθη ολόκληρος η εξουσία»). Για αυτούς τους λόγους, **όπως συμπληρώνει το πρώτο από τα κείμενα που μας δόθηκαν**, ο βασιλιάς αποτελούσε τον μοναδικό υπεύθυνο για την πολιτική κρίση που μάστιζε τη χώρα και έπρεπε να αποκλειστεί κάθε άλλη εκδοχή, η οποία θα επέτρεπε ευθύνες στο λαό ή στα πολιτικά κόμματα. **Το ίδιο κείμενο συμπληρώνει**, επίσης, ότι οι απόψεις αυτές του Τρικούπη δημοσιεύθηκαν στην εφημερίδα «Καιροί» μετά από ένα «όργιο» νοθείας στις εκλογές της 29ης Ιουνίου 1874.

β) **Σχολικό βιβλίο** σελ. 78 – 80 Η ιδέα για την ψήφιση της αρχής της δεδηλωμένης «ανήκε ... μεταβολή του πολιτικού τοπίου» και σελ. 81 «το διάστημα μεταξύ ... δικομματισμός θεμελιώθηκαν» σε συνδυασμό με τα στοιχεία των παραθεμάτων.

Η ιδέα για την ψήφιση της αρχής της δεδηλωμένης ανήκε στον νέο τότε πολιτικό Χαρίλαο Τρικούπη, ο οποίος υποστήριξε δημόσια ότι μόνη λύση στο πρόβλημα της πολιτικής αστάθειας ήταν η συγκρότηση δύο μεγάλων κομμάτων εξουσίας, σύμφωνα με το πρότυπο της Αγγλίας. Για να καταστεί αυτό δυνατόν, έπρεπε ο βασιλιάς να αναθέτει την εντολή σχηματισμού κυβέρνησης μόνο σε πολιτικό ο οποίος σαφώς είχε τη «δεδηλωμένη» εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των βουλευτών. Αυτό θα στερούσε από τα κόμματα μειοψηφίας τη δυνατότητα να σχηματίζουν κυβέρνηση, θα τα ωθούσε σε συνένωση με τα μεγάλα και θα είχε ως αποτέλεσμα σταθερότερες κυβερνήσεις πλειοψηφίας. **Το πρώτο παράθεμα επιβεβαιώνει** την προσηλωση του Τρικούπη στην ιδέα σχηματισμού κυβερνήσεων από ένα μόνο κόμμα και τη δημιουργία δικομματικού συστήματος. **Το ίδιο κείμενο προσθέτει επίσης** ότι, κατά την άποψη του Τρικούπη, η εξέλιξη αυτή αποτελούσε τη

μοναδική λύση για την αποφυγή επαναστατικών κινητοποιήσεων, οι οποίες θα οδηγούσαν τη χώρα σε επικίνδυνες εξελίξεις.

Ο βασιλιάς, υπό την πίεση της αντιπολίτευσης και του επαναστατικού αναβρασμού του λαού, υιοθέτησε τελικά την άποψη του Τρικούπη, η οποία αποτελεί τομή στην πολιτική ιστορία της χώρας, καθώς οδήγησε σε μεταβολή του πολιτικού τοπίου. **Το δεύτερο παράθεμα επιβεβαιώνει** την αποδοχή αυτής της ρύθμισης από τον βασιλέα Γεώργιο, σε λόγο που εκφώνησε ο ίδιος στη βουλή τον Αύγουστο του 1875 (και τον οποίον είχε γράψει ο Χαρίλαος Τρικούπης), και προσθέτει ότι αυτό συμφωνεί τόσο με το κείμενο όσο και με το γενικό πνεύμα του συντάγματος («ούτως ενδελεχής θέλει είσθαι η παρ' εμού αναγνώρισις των από του γράμματος και του πνεύματος του συντάγματος στηριζομένων προνομίων των εκλεκτών του Έθνους»). **Στον λόγο του επίσης αποδέχεται** ότι η εφαρμογή του συστήματος της δεδηλωμένης αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση της αρμονικής λειτουργίας του πολιτεύματος («απεκδέχομαι ίνα η Βουλή καθιστά εφικτήν την ύπαρξιν του προσόντος τούτου, ου άνευ αποβαίνει αδύνατος η εναρμόνιος λειτουργία του πολιτεύματος»).

Για την εμφάνιση των συνεπειών της αρχής της δεδηλωμένης στο κοινοβουλευτικό σύστημα, το διάστημα μεταξύ του 1875 και του 1880 αποτέλεσε μεταβατική περίοδο. Στις εκλογές του 1875 και του 1879 κανένα κόμμα δεν κέρδισε την κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Λίγα χρόνια αργότερα, το 1884, τα δύο μεγάλα κόμματα, του Τρικούπη και του Δηλιγιάννη, έλεγχαν το 92,2% των εδρών στο Κοινοβούλιο. Το κοινοβουλευτικό σύστημα και ο δικομματισμός θεμελιώθηκαν.

ΘΕΜΑ Δ1

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα παρακάτω κείμενα που σας δίνονται, να αναφερθείτε στις νομοθετικές ρυθμίσεις του 1870-1871 και του 1917 για την επίλυση του αγροτικού ζητήματος στην Ελλάδα, και ειδικότερα:

α. στους στόχους και το περιεχόμενο των ρυθμίσεων (μονάδες 15)

β. στην υλοποίησή τους (μονάδες 10).

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Οι λόγοι που ωθούν την κυβέρνηση Κουμουνδούρου στη σημαντική αυτή θεσμική μεταβολή είναι πολλαπλοί.

α) *Λόγοι οικονομικοί:* Με την αγροτική μεταρρύθμιση του 1871 το κράτος επιχειρεί να επαυξήσει τα δικά του έσοδα από τα ποσά της εξαγοράς, όπως και των τραπεζών και των εμπορικών ομάδων, καθώς έρχεται να ενισχύσει τις φυτείες και το μικρό ή μεσαίο οικογενειακό κλήρο. Με την επέκταση των εξαγωγών του αγροτικού προϊόντος των φυτειών, οι εμπορικές ομάδες θα δουν μια ταχεία ανάπτυξή τους, ενώ ταυτόχρονα θα ενισχυθεί ο ρόλος τους στη δανειοδότηση των τρεχουσών αναγκών των νέων τώρα μικροπαραγωγών.

Με την παραχώρηση της δημόσιας γης, το κράτος θα στερηθεί το 25% της ακαθάριστης παραγωγής, αλλά θα αποκτήσει νέες πηγές εσόδων, τους φόρους και τους δασμούς, που θα επιβληθούν στο αυξημένο τώρα αγροτικό προϊόν των φυτειών,

καθώς θα έχουμε μια επέκταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας και αύξηση της παραγωγής.

β) *Λόγοι κοινωνικοί*: Αν και δεν υπάρχει κάποιο συγκροτημένο κίνημα ακτημόνων, οι καταπατήσεις των εθνικών και εκκλησιαστικών γαιών εκ μέρους μη κληρούχων ή μικροϊδιοκτητών σε διάφορες περιοχές της χώρας, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, που δημιουργούν εστίες εντάσεων, συνηγορούν για την προικοδότηση αυτών των κοινωνικών ομάδων με «λαχίδια»* εθνικής γης. [...] Το όλο εγχείρημα μπορούμε να το δούμε ως ένα μέρος της όλης προσπάθειας του Α. Κουμουνδούρου, που αγκαλιάζει την περίοδο 1860-1880 και αποσκοπεί με την ανάπτυξη της γεωργίας [...] στην προώθηση της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα.

*λαχίδια: τεμάχια γης.

Θ. Καλαφάτης, «Η αγροτική οικονομία. Όψεις της αγροτικής ανάπτυξης», Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, τ.5, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2003, σ. 72.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Πρόθεση των Φιλελευθέρων ήταν να ενισχύσουν το εθνικό φρόνημα των χωρικών, βασικής πηγής οπλιτών για τους επερχόμενους πολέμους, αλλά και να ενισχύσουν την έλξη που ασκούσε το ελληνικό εθνικό πρόγραμμα μεταξύ των ποικίλων χριστιανικών πληθυσμών της Βόρειας Ελλάδας. Η ρητή υπόσχεση μιας εκτεταμένης αγροτικής μεταρρύθμισης εντάσσεται στην πολιτική αυτή, η οποία είχε άμεσα θετικά αποτελέσματα και προς τις δύο κατευθύνσεις. Αρχικά, η απαλλοτρίωση των τσιφλικιών (ειδικώς βεβαίως των χριστιανών γαιοκτημόνων) προβλεπόταν να γίνει εκουσίως, με διάφορα προγράμματα χρηματοδότησης των ακτημόνων αγοραστών και με αργούς ρυθμούς. Η όξυνση, όμως, των ενδοαστικών συγκρούσεων και ο Διχασμός του πολιτικού κόσμου έσπρωξε την Κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης να υιοθετήσει ένα πιο ριζοσπαστικό πρόγραμμα υποχρεωτικής απαλλοτρίωσης.

Σ. Δ. Πετμεζάς, «Αγροτική οικονομία. Τα όρια του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης του 19ου αιώνα», στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), Ιστορία της Ελλάδας του 20ού αιώνα. Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940, Αθήνα, Βιβλιόραμα, 2009, σ. 219.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Η λύση που επελέγη ήταν η αναπαραγωγή, στη Βόρειο Ελλάδα, του νοτιοελλαδικού κοινωνικού προτύπου, το οποίο στηριζόταν στη μικρή ιδιοκτησία και την οικογενειακή αγροτική εκμετάλλευση. Το πρότυπο αυτό είχε αποδειχτεί αρκετά επιτυχημένο, αν όχι από οικονομική οπωσδήποτε από πολιτική άποψη, καθώς είχε συμβάλει [...] στη σταθεροποίηση της κρατικής εξουσίας και του πολιτεύματος. Η διανομή γης ήταν το κυριότερο όπλο που διέθετε το ελληνικό κράτος προκειμένου να νομιμοποιήσει την κυριαρχία του στη Βόρειο Ελλάδα. [...] Η αγροτική μεταρρύθμιση άρχισε τελικά να υλοποιείται από το 1923 και ύστερα [...]. Η γη που διένειμε τότε το κράτος ανήκε προηγουμένως κυρίως σε Τούρκους και Βουλγάρους που είχαν αποχωρήσει, στο πλαίσιο της ανταλλαγής των πληθυσμών, αλλά και σε Έλληνες μεγαλογαιοκτήμονες.

Α. Φραγκιάδης, Ελληνική οικονομία 19ος – 20ός αιώνας. Από τον Αγώνα της Ανεξαρτησίας στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση της Ευρώπης, Αθήνα, Νεφέλη 2007, σσ. 130-131.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ

α) **Σχολικό βιβλίο** σελ. 25, 43-44 «Η οριστική αντιμετώπιση ... για αρδευόμενα» και «Το αποφασιστικό...κρατικού ενδιαφέροντος» σε συνδυασμό με στοιχεία των κειμένων Α και Β.

«Εθνικές γαίες» ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης). Η διανομή των «εθνικών γαιών», αν και συναντούσε πολλά προβλήματα, αποτελούσε γενική επιθυμία, ενώ παράλληλα στα τέλη του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ήταν πιά απαραίτητη η κατάργηση των μεγάλων ιδιοκτησιών και η κατάτμηση των αξιοποιήσιμων εδαφών σε μικρές παραγωγικές μονάδες οικογενειακού χαρακτήρα, που ανταποκρίνονταν καλύτερα στις νέες παραγωγικές και κοινωνικές συνθήκες. Στο πλαίσιο αυτό, οι κυβερνήσεις Αλέξανδρου Κουμουνδούρου (1870-1871) και Ελευθερίου Βενιζέλου (Θεσσαλονίκη, 1916) προώθησαν αγροτικές μεταρρυθμίσεις για την επίλυση του αγροτικού ζητήματος.

Αρχικά, η οριστική αντιμετώπιση του προβλήματος έγινε με νομοθετικές ρυθμίσεις κατά την περίοδο 1870-1871 με πρωθυπουργό τον Αλέξανδρο Κουμουνδούρο. Φαίνεται **όπως αναφέρεται στο κείμενο Α**, ότι ο Κουμουνδούρος την περίοδο 1860-1880 επιχειρεί να προωθήσει την εκβιομηχάνιση της χώρας μέσω της ανάπτυξης της γεωργίας με την υλοποίηση αγροτικής μεταρρύθμισης. **Πρώτος στόχος των νομοθετημάτων** ήταν να εξασφαλιστούν κατά προτεραιότητα οι ακτήμονες χωρικοί, με την παροχή γης, απαραίτητης για την επιβίωσή τους. **Συμπληρωματικά, στο κείμενο Α αναφέρεται ότι**, επειδή οι καταπατήσεις των εθνικών και εκκλησιαστικών γαιών από ακτήμονες ή μικροϊδιοκτήτες, ιδιαίτερα στην Πελοπόννησο, δημιουργούσαν εντάσεις, διαμορφώνεται η ανάγκη αγροτικής μεταρρύθμισης για την απόκτηση τεμαχίων εθνικής γης («λαχίδια») για την αποκατάσταση της κοινωνικής ομάδας των ακτημόνων.

Ταυτόχρονα, το κράτος προσπαθούσε να εξασφαλίσει, μέσα από τη διαδικασία της εκποίησης, τα μεγαλύτερα δυνατά έσοδα, που θα έδιναν μια ανάσα στο διαρκές δημοσιονομικό αδιέξοδο. **Η παραπάνω πληροφορία επιβεβαιώνεται και στο κείμενο Α**, όπου ο συγγραφέας καταγράφει ότι η κυβέρνηση Κουμουνδούρου επιθυμούσε να αυξήσει τα έσοδά της μέσω της εξαγοράς των γαιών αλλά και των τραπεζών και των εμπορών, καθώς ενδιαφέρεται να αυξήσει τους ιδιοκτήτες φυτειών, μικρού ή μεσαίου οικογενειακού κλήρου.

Σύμφωνα, λοιπόν, με τις σχετικές νομοθετικές ρυθμίσεις, οι δικαιούχοι αγρότες μπορούσαν να αγοράσουν όση γη ήθελαν, με ανώτατο όριο τα 80 στρέμματα για ξηρικά εδάφη και τα 40 στρέμματα για αρδευόμενα.

Στη συνέχεια, το αποφασιστικό βήμα προς την ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης έγινε στα ταραγμένα χρόνια του Α' Παγκοσμίου πολέμου και του «εθνικού διχασμού». **Το 1917 η κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη** αποφάσισε την ολοκλήρωση της μεταρρύθμισης. Ο στόχος ήταν διπλός: αφενός η στήριξη και ο πολλαπλασιασμός των ελληνικών ιδιοκτησιών γης

στις νεοαποκτηθείσες περιοχές και αφετέρου η αποκατάσταση των προσφύγων και η πρόληψη κοινωνικών εντάσεων στον αγροτικό χώρο. **Στο κείμενο Β συμπληρωματικά αναφέρονται** οι προθέσεις της κυβέρνησης Βενιζέλου. Η κυβέρνηση των Φιλελευθέρων στη Θεσσαλονίκη, λοιπόν, επιδίωκε να ενισχύσει το εθνικό φρόνημα των μικροκαλλιεργητών, οι οποίοι θα αποτελούσαν σημαντικό ποσοστό των στρατιωτών στους επερχόμενους πολέμους αλλά παράλληλα επιδίωκε να προσελκύσει και τους διαφορετικούς χριστιανικούς πληθυσμούς της Βόρειας Ελλάδας.

Έτσι, με βάση αυτά τα νομοθετήματα η απαλλοτρίωση των μεγάλων αγροτικών ιδιοκτησιών έγινε δυνατή στα αμέσως μετά τον πόλεμο χρόνια, όταν η ανάγκη αποκατάστασης των προσφύγων βρέθηκε στο επίκεντρο του κρατικού ενδιαφέροντος. **Ο Σ. Πετμεζάς χαρακτηριστικά στο κείμενο Β συμπληρώνει** ότι τελικά η κυβέρνηση της Θεσσαλονίκης αποφάσισε να υιοθετήσει και να υλοποιήσει ένα πιο ριζοσπαστικό πρόγραμμα υποχρεωτικής απαλλοτρίωσης, παρά την αρχική διάθεση για εκούσια εξαγορά των γαιών με ευνοϊκά προγράμματα χρηματοδότησης των ακτημόνων.

β) Σχολικό βιβλίο σελ. 25, 44-45 «Από το 1870 ... ιδιοκτησίας» και «Η αναδιανομή...Ρουμανία κ.λπ.» σε συνδυασμό με στοιχεία των κειμένων Α και Γ.

Αναμφισβήτητα, και οι δύο αγροτικές μεταρρυθμίσεις (1870-1871 και 1917) επέφεραν σημαντικά αποτελέσματα για τους μικροκαλλιεργητές και διαμόρφωσαν τις συνθήκες ανάπτυξης της αγροτικής οικονομίας.

Ειδικότερα, οι στόχοι της αγροτικής μεταρρύθμισης Κουμουνδούρου 1870-1871 ήταν αντιφατικοί και στην πραγματικότητα μόνο ο πρώτος επιτεύχθηκε σε ικανοποιητικό βαθμό. Κατά συνέπεια, **αρχικά** από το 1870 ως το 1911 διανεμήθηκαν 2.650.000 στρέμματα με 370.000 παραχωρητήρια, πράγμα που δείχνει ότι οι φιλοδοξίες ή οι δυνατότητες των αγροτών για απόκτηση καλλιεργήσιμης έκτασης ήταν περιορισμένες αλλά και ο πολυτεμαχισμός της γης ήδη μεγάλος. Πρέπει **επίσης** να επισημανθεί ότι για τις περιοχές που χαρακτηρίζονταν ως φυτείες, ελαιόδεντρα και αμπέλια, ο μέσος όρος έκτασης των ιδιοκτησιών ήταν σαφώς μικρότερος εκείνων που προορίζονταν για καλλιέργεια δημητριακών. Οι έμποροι **όπως συμπληρωματικά αναφέρεται στο κείμενο Α**, επειδή είχαν τη δυνατότητα να αυξήσουν τις εξαγωγές των προϊόντων τους, παρουσιάζουν σημαντική και ταχεία οικονομική ανάπτυξη, ενώ παράλληλα συνεισφέρουν στην παροχή δανείων στους νέους μικροπαραγωγούς.

Επρόκειτο, όμως, για σημαντική διανομή καλλιεργήσιμων γαιών, ιδιαίτερα αν συγκριθεί με τα 600.000 στρέμματα εθνικών γαιών που είχαν διανεμηθεί τα προηγούμενα χρόνια, από το 1833 μέχρι το 1870. Η παραχώρηση της δημόσιας γης, **όπως συμπληρωματικά καταγράφεται στο κείμενο Α** έδωσε τη δυνατότητα στο νέο Ελληνικό κράτος να αποκτήσει νέες πηγές δημοσίων εσόδων. Πιο συγκεκριμένα, το κράτος αυξάνει έσοδα από φόρους και δασμούς, εφόσον οι μικροκαλλιεργητές αυξάνουν την παραγωγή τους και επεκτείνουν την επιχειρηματική τους δραστηριότητα. Ωστόσο, μόνο το 50% περίπου του αντιτίμου των παραχωρούμενων γαιών πληρώθηκε τελικά στο κράτος από τους αγοραστές της εθνικής αυτής ιδιοκτησίας.

Επιπλέον, όσον αφορά στα αποτελέσματα της διανομής των γαιών από τη μεταρρύθμιση της κυβέρνησης της Θεσσαλονίκης το 1917, αυτά είναι ιδιαίτερα σημαντικά. **Αρχικά**, η αναδιανομή που έγινε έφτασε στο 85% των καλλιεργήσιμων εκτάσεων στη Μακεδονία και στο 68% στη Θεσσαλία. Στο σύνολο της καλλιεργήσιμης γης της χώρας το ποσοστό αυτό ανήλθε σε 40%. **Επιπρόσθετα**, μετά από λίγα χρόνια, κάτω από την πίεση του προσφυγικού προβλήματος, η αγροτική μεταρρύθμιση ολοκληρώθηκε και οδήγησε την αγροτική οικονομία της χώρας σε καθεστώς μικροϊδιοκτησίας. Η μεταρρύθμιση ξεκίνησε τελικά να υλοποιείται, **όπως αναφέρεται στο κείμενο Γ**, από το 1923 και μετά, διότι τα κτήματα που διανεμήθηκαν ανήκαν κατά κύριο λόγο σε Τούρκους και Βουλγάρους ανταλλαξιμους που είχαν υποχρεωτικά ανταλλάξει με τη Σύμβαση της Λοζάνης, αλλά και σε Έλληνες μεγαλογαιοκτήμονες. Παράλληλα, η μοναδική λύση που μπορούσε να υλοποιήσει το νέο Ελληνικό κράτος και τελικά επέλεξε ήταν η επανάληψη του νοτιοελλαδικού προτύπου απόκτησης μικρής και μεσαίας οικογενειακής ιδιοκτησίας και στη Βόρεια Ελλάδα. Το μοντέλο αυτό προτιμήθηκε από τον Ελευθέριο Βενιζέλο, όχι μόνο για οικονομικούς αλλά και για πολιτικούς λόγους, διότι αποτελούσε το πιο σημαντικό μέσο που διέθετε η «Προσωρινή Κυβέρνηση της Ελλάδος» στη Θεσσαλονίκη, για να εδραιώσει την εξουσία της και να κυριαρχήσει στη Βόρεια Ελλάδα.

Με τη σειρά της η νέα κατάσταση δημιούργησε νέα προβλήματα. Οι μικροκαλλιεργητές δυσκολεύονταν να εμπορευματοποιήσουν την παραγωγή τους και έπεφταν συχνά θύματα των εμπορών. Για να αντιμετωπιστεί αυτή η κατάσταση προωθήθηκε η ίδρυση της Αγροτικής Τράπεζας, κρατικών οργανισμών παρέμβασης και παραγωγικών συνεταιρισμών. Το αγροτικό ζήτημα, λοιπόν, απέκτησε νέο περιεχόμενο, χωρίς να προκαλέσει τις εντάσεις που γνώρισαν άλλα κράτη της Ευρώπης (Ισπανία, Βουλγαρία, Ρουμανία κ.λπ.).

Αγροτική το μέλλον

Αξιολόγηση

Τα θέματα είναι σαφώς διατυπωμένα και κρίνονται προσιτά στον καλά προετοιμασμένο μαθητή.

Όσον αφορά στην Ομάδα Δεύτερη, στα θέματα Γ1 και Δ1 δεν παρατηρούνται ιδιαίτερες δυσκολίες ως προς τον συνδυασμό των απαραίτητων ιστορικών γνώσεων με τις κατάλληλες πληροφορίες από τις πηγές.

